

achtttiende-eeuwse associatie woede, de verbreiding van het Verlichtingsdenken en de modernisering van de politieke verhoudingen.

N.C.F. van Sas

Kitty Verrips-Roukens, *Over heren en boeren. Een Sallands landgoed 1800-1977* ('s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1982, 237 blz., f37,50, ISBN 90 247 9120 0).

Tijdens een toeristisch bezoek aan de begraafplaats van een Sallands landgoed werd de auteur getroffen door het grote verschil tussen de indrukwekkende grafkelder van de grootgrondbezitters en de eenvoudige zerken van hun pachters. Zo kwam ze op de probleemstelling voor haar doctoraal-scriptie culturele antropologie die ze als volgt omschrijft: 'welke veranderingen zijn in de loop der jaren opgetreden in de relaties tussen de grootgrondbezitters en pachters op een Nederlands landgoed en hoe hingen die samen met ontwikkelingen in de lokale gemeenschap en in de bredere samenleving' (206)? In 1977 vestigde zij zich gedurende enkele maanden temidden van de levenden ter plaatse om participierend te observeren en te documenteren terwijl ze uit archieven aanvullende informatie verzamelde. Het geschrift waarin zij haar bevindingen neerlegde leverde haar een fraaie prijs op (van de Universiteit van Amsterdam), het werd samengevat in onder andere het *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, XIX (1980) 139-161 en nu is het - naar ik aanneem enigszins bewerkt en integraal - gepubliceerd. Over de snorkende wijze waarop uitgever Nijhoff het boek in zijn herfstfolder van 1982 heeft aangekondigd valt weinig goeds te zeggen. Een waardiger presentatie dan loze kreten zoals 'onthutsende geschiedschrijving' en de vergelijking met een populaire televisie-serie zou gepast en meer in overeenstemming met de werkelijkheid zijn geweest. Wel is de folder onthullend want de aandachtige lezer kan er in vinden hoe de naam is van het landgoed en van de eigenaar. Terwijl de auteur toch op het krampachtige af heeft geprobeerd om de anonimiteit te handhaven. Daartoe heeft zij bijvoorbeeld zelfs titels van door haar geraadpleegde literatuur die de nieuwsgierige lezer op het spoor zouden kunnen zetten enigszins verhaspeld.

Na een hoofdstuk over de geschiedenis van het landgoed vóór 1800 wordt beschreven hoe de kleine gemeenschap (ongeveer 150 mensen) ook daarna nog lange tijd gevangen bleef in de beklemming van tradities en patriarchale pacht verhoudingen. Toch zette al omstreeks 1835 een commercialiseringsproces in omdat toen de landgoedeigenaar zich ging toeleggen op de lucratieve bosbouw. Mede door ontginningen werd het voor de pachtboeren steeds minder mogelijk om schapen te fokken, zodat ze ten behoeve van de mestvoorziening van hun akkers koeien gingen houden. Met de 'ondermelk' werden varkens gemest en omstreeks 1870 stond de landbouw in dienst van de veeteelt. Doordat steeds meer pachters in plaats van betaling in natura of in de vorm van diensten hun verplichtingen in geld verrekenden met de landbezitters veranderden langzamerhand de pacht verhoudingen. Ook de contacten met de markt hebben daaraan meegewerkt en in dit verband kan de vestiging van een spoorwegstation in 1906 voor de integratie van deze lokale gemeenschap in meer omvattende verbanden van groter betekenis zijn geweest dan de auteur suggereert door dit feit als het ware en passant in een noot te melden.

Tot aan de tweede wereldoorlog bleven de pachters echter tamelijk weerloos tegenover de landbeziitter omdat de pachtverhoudingen nog niet door de wet werden geregeld en contracten niet schriftelijk werden vastgelegd. Er bestond dus geen zekerheid dat de pachter of zijn erfgenamen op het bedrijf zouden mogen blijven en dus gedroeg men zich eerbiedig

RECENSIES

en onderworpen. Met de komst van schriftelijke pachtvereenkomsten geraakte het landgoed in een stroomversnelling. Het beheer kwam steeds meer in handen van onpersoonlijke machten zoals de overheid. Bungalowparken en caravans rukten op. De boeren werden geschoolde managers aan het hoofd van sterk gemechaniseerde bedrijven. De drie-generatiehuishoudens met hun vaak gespannen verhoudingen verdwenen net als dat andere kenmerk van de oude tijd, de burenhulp. Thans, althans in 1977, vormen de bewoners een moderne strijdbare agrarische gemeenschap. Tot zover het verhaal waarin hier en daar een verklaring niet geheel bevredigt en waarin naar mijn smaak te weinig aandacht is geschonken aan de manier waarop de landbezitters leefden. Ik kan niet beoordelen of de toetsing van de geschetste ontwikkelingen aan theorieën van bijvoorbeeld Elias korrekt is geschied, maar het feit dat de auteur een universitaire prijs heeft ontvangen biedt dienaangaande voldoende garantie. Ik heb ook geen enkele aanleiding om de deskundigheid terzake of de integriteit van de auteur ook maar in de geringste mate in twijfel te trekken.

Van het boek kan worden gesteld dat het er keurig verzorgd uitziet al wordt het een beetje ontsierd door wat slordigheden bijvoorbeeld in de manier waarop enkele auteursnamen zijn gespeld. Over het algemeen is het goed leesbaar, zij het dat dienaangaande de folder van de uitgever sterk overdrijft. Daarin wordt gesteld dat door het opnemen van - naar mijn mening niet allemaal even relevante - citaten uit vraagg gesprekken 'is voorkomen dat het verwerd tot een gorddroog geheel en lijkt het meer op een populair wetenschappelijk Peyton Place'. Men kan een auteur niet toerekenen wat de uitgever voor verkoopargumenten hanteert.

Meer moeite heb ik met de manier waarop mevrouw Verrips de geschiedschrijving beoefent. Ze combineert antropologisch veldwerk, oral history en archiefonderzoek en wie zou tegen deze trits bezwaar kunnen aantekenen? Dat ze de identiteit van de geïnterviewden verhult, spreekt vanzelf, oral history kan slechts bestaan bij de gratie van het vertrouwen van geënquêteerden en lezers in de onderzoeker. Maar als het minder recente verleden wordt beschreven en geanalyseerd op basis van archivalia verlangt de historicus in staat te worden gesteld om die beschrijving en analyse te verifiëren en te onderscheiden wat berust op gesprekken en wat op welk soort bronnen. Als dat hem onmogelijk wordt gemaakt, ontvalt hem niet alleen de mogelijkheid om zonder einde te discussiëren, maar ook om na te gaan of er geen ander materiaal is en of het onderzochte geen andere interpretaties of conclusies toelaat. Het feit dat in dit boek alleen maar in uiterst globale zin naar archieven wordt verwezen is daarom op zijn zachtst gezegd weinig bevredigend, temeer omdat de auteur zelf meldt 'Ik ben er dan ook van overtuigd, dat in verschillende archieven nog waardevol materiaal over Eeckeren ligt opgeslagen...' (210). Behoren daar bijvoorbeeld de notariële archieven toe, waarin misschien geschreven pachtcontracten voorkomen? Of de archieven van politie en rechtbank waaruit kan blijken dat er wel eens minder brave lieden onder de pachters waren die de verhoudingen door hun gedrag hebben beïnvloed? Het lijkt erop of antropologen het archiefmateriaal van secundaire betekenis achten, ook wanneer zij het verleden bestuderen. Een treffend voorbeeld levert mevrouw Verrips met haar mededeling dat ze het archief van de parochie niet heeft bestudeerd. Ter verklaring meldt ze dat de pastoor overleed vlak voordat zij met haar onderzoek begon en dat zijn opvolger pas verscheen vlak voordat zij het onderzoek afrondde. Geruststellend voegt zij hier aan toe 'Uit andere bronnen is mij echter niets gebleken van schokkende kerkelijke gebeurtenissen op het landgoed' (222). Welke die andere bronnen zijn, vermeldt zij niet. Dat kan acceptabel zijn voor degene die een scriptie beoordeelt, maar wanneer het gebeurt in een veel later op basis van die scriptie gepubliceerd volwassen boek is het wat anders. De pastoor is niet de enige die over kerkelijke archieven waakt en sedert 1977

1977 moet er toch gelegenheid zijn geweest om het materiaal te bekijken. Zo een speurtocht waarbij ook aandacht zou worden besteed aan archieven van superieure kerkelijke machten is alleszins gerechtvaardigd, omdat niet alle pastoors van het tot voor kort volledig rooms-katholieke landgoed zo volgzzaam zijn geweest als zou kunnen worden verwacht. In het boek zijn daarvan een paar staaltjes opgenomen en op grond daarvan zou de auteur hebben moeten verifiëren of er wellicht weinig schokkende maar de verhoudingen beïnvloedende ontwikkelingen zijn geweest. Met behulp van ander materiaal zou er wellicht ook wat meer kwantitatieve informatie over bijvoorbeeld het rendement van pachtbedrijven en het landgoed zelf opgespoord kunnen worden.

Er is over het gebruik van historische bronnen door antropologen al meer geklaagd. Er zijn pleidooien gehouden voor een multidisciplinaire benadering van het verleden. Om de toestand te verbeteren zullen historici de gedachte moeten laten varen dat zij meesters kunnen zijn op alle wapenen. De beoefenaren van de andere disciplines moeten zich echter realiseren dat het verleden een terrein is vol voetangels en klemmen, dat alleen in goede samenwerking met een geschoold spoorzoeker ongeschonden kan worden betreden. Wat zou er een onthutsende geschiedschrijving kunnen ontstaan uit een gezamenlijk onderzoek door historici en antropologen.

P.D. 't Hart

W. Frouws, e.a., ed., *De ontwerpen lijfstraffelijk wetboek 1801 en 1804* (Bronnen van de Nederlandse codificatie sinds 1798, IV en V, Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht IX en X; 2 dln., Zutphen: Walburg Pers, 1982, xxxii + 559 blz.,/75,—, ISBN 90 6011 167 2, *ibidem*, xxiv + 484 blz., f75,—, ISBN 90 6011 168 0).

Het nut van bronnenpublicaties blijft een onderwerp waarover sterk valt te twisten. Welk profijt leveren ze de onderzoeker? Hoeveel bedraagt zijn tijdwinst? Maar ook: hoeveel schoons kan niet worden verricht in de tijd en met de energie die men in het uitgeven van bronnen pleegt te steken? Echter, ook voor wie aan het laatste zwaar tilt, telt wanneer eenmaal zo'n jarenlang project is afgerond, slechts één ding: in hoeverre is lopend of nog te ondernemen onderzoek met de nieuwe aanwinst gebaat? Wat dit betreft is over de onlangs, na een zeer lange voorgeschiedenis verschenen Nijmeegse uitgave van de 'ontwerpen-lijfstraffelijk wetboek van 1801 en 1804', het materieel-strafrechtelijk deel van de produktie van de commissie die in 1798 aan de slag ging om een 'Algemeen Burgerlijk en Lijfstraffelijk Wetboek' te vervaardigen, menig superlatief ten gehore te brengen.

In maar liefst 1232 pagina's worden ons de definitieve teksten van de beide ontwerp-wetboeken, en alles wat de uitgevers over de totstandkoming daarvan hebben kunnen achterhalen, voorgeschoteld. Naast allerlei voorlopige versies van de verschillende artikelen, vele commentaren (door de betrokken commissieleden op eikaars concepten geleverd, of van buiten) en stukken van meer algemene aard, treffen we in deze tweedelige uitgave de nodige voorwoorden en inleidingen van de uitgevers aan, en voorts de onmisbare concordantietabellen, indices en lijsten van archivalia en literatuur. Alleen al enig doorbladeren en enkele steekproefjes brengen ons in aanraking met tal van interessante kwesties. Daaruit nu een kleine greep, aangevuld met enige indrukken.

Geïnteresseerden in wetgevingstechniek kunnen in het onderhavige materiaal hun hart ophalen, of het hun nu gaat om ontwikkelingen op dat terrein of om specifieke opvattingen. Opvallend zijn bijvoorbeeld de nuchtere, immer op korte en strakke formuleringen